

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Передусім ми виходимо з того, що саме ціннісно-сміслова сфера, відіграючи вирішальну роль в особистісно-професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи, на наш погляд, є домінантою формування його професійної позиції, життєвих виборів, наповнених аксіологічним змістом, позаяк зумовлена сучасним соціальним замовленням на підготовку вчителя як транслятора цінностей та ініціатора ціннісно-мотиваційного розвитку суб'єктів освітнього процесу. А відтак, важливо, «щоб із ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями й завданнями обраної професії, а також були залучені у спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів» [1, с. 32].

Існує думка (В. Дуб, О. Мешко та ін.), що у процесі професійного навчання майбутнього вчителя формуються такі структурно-змістові особливості ціннісно-сміслової сфери студентів, як педагогічні цінності, ціннісні орієнтації та система особистісних смислів. Тому вважаємо за необхідне розглянути їх детальніше. Відзначимо, що сучасна аксіологія трактує цінність як поняття, що вказує на суспільне або особистісне значення (значущість) явищ, фактів, подій. Педагогічні ж цінності є нормами, котрі регламентують педагогічну діяльність і постають як пізнавально-дієва система, що служить опосередковано сполучною ланкою в галузі освіти та діяльності педагога. Науковці (Б. Ананьєв, С. Вишнякова, П. Гуревич, З. Карпенко, З. Курлянд та ін.), попри багатогранність понять «цінність» та «ціннісні орієнтації», намагаються логічно обґрунтувати їхню змістову сутність і динаміку розвитку. Так, П. Гуревич зауважує, що «цінність – це особистісно забарвлене ставлення людини до світу, що виникає на основі інформації, набутих знань та життєвого досвіду» [2], яке, відображаючись у свідомості у формі ціннісних орієнтацій, слугує важливим чинником регуляції взаємовідносин та поведінки людей.

З. Карпенко стверджує, що «цінність є неодмінним корелятором психічного, що дозволяє вести мову про аксіпсихіку – ціннісно-сміслову сферу особистості як репрезентанта цілісного зовнішньо-внутрішнього, суб'єктно-об'єктного доцільного зв'язку явищ...» [3, с. 465]. При цьому, наголошує дослідниця, оволодіння індивідом власною мотиваційно-сміслову сферою означає її усвідомлення – механізм самовизначення особистості, результатом якого є трансформація особистісних смислів у

ціннісні орієнтації, що становлять найвищий рівень диспозиційної саморегуляції поведінки.

Педагогічні цінності, за твердженням Е. Кузьміної, є установкою (готовністю) здійснювати вчителями професійну діяльність певним чином, позаяк готовність до діяльності, як відомо, є особливим психічним станом, що припускає наявність у суб'єкта образу певної дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання. Щодо ціннісних орієнтацій, то за твердженням Б. Ананьєва, «спрямованість особистості на ті чи інші соціальні цінності становить її ціннісну орієнтацію», які відображають конкретне розуміння цілей людського існування, життєві домагання особистості [4]. Як доречно відзначає М. Боришевський, «певна система цінностей утілюється, опредмечується в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, в якій і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища «зовнішнього» у явище «для себе», тобто відбувається перетворення цінностей суспільних у цінності суб'єктно значущі для самого індивіда» [5].

Вартісною нам видається думка С. Вишнякової, яка розуміє поняття «ціннісні орієнтації» як відображення у свідомості цінностей, що сприймаються людиною як стратегічні життєві цілі й світоглядні орієнтири. Отже, узагальнюємо, що цінності – це життєво значущі потреби та інтереси особистості, які виступають потужними стимуляторами її діяльності; ціннісні орієнтації – індивідуально важливі життєві цілі, принципи, світоглядні орієнтири особистості, що скеровують її поведінку на досягнення бажаного.

Щодо змістовного визначення поняття «професійні ціннісні орієнтації» вчителя звертаємо увагу на різноаспектність його трактування науковцями. Зокрема, З. Курлянд визначає професійно-ціннісні орієнтації вчителя як суб'єктивне, індивідуальне віддзеркалення у його психіці і свідомості соціальних цінностей педагогічної професії. При цьому автор зауважує, що наявність професійно-ціннісної орієнтації припускає існування відносно стійкої системи спрямованості інтересів і потреб на педагогічну діяльність. Ми солідарні з твердженням О. Мартинюк стосовно розгляду професійної ціннісної орієнтації вчителя як системи інтегрованих смислових настанов (установок), яка визначає ставлення вчителя до сутнісних сторін педагогічної діяльності та до її суб'єктів. Суттєвою вважаємо також думку В. Денисенко, згідно з якою професійні ціннісні орієнтації характеризуються як система професійної спрямованості та ставлення до професії вчителя, до її різних сторін, що виступають у якості суспільно-соціальних цінностей, які є критерієм оцінки будь-якого виду професійної діяльності та основою ставлення особистості до обраної професії.

Стосовно майбутнього вчителя початкової школи, то йдеться про формування цінностей, ціннісних орієнтацій професійної діяльності, під якими розуміються ті її особливості, що дозволяють вчителю задовольняти свої матеріальні й духовні потреби і, водночас, служать орієнтиром для його

соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення суспільно значущих гуманістичних цілей. Під професійними цінностями розуміються предмети, явища та їх властивості, необхідні суспільству й особистості в якості засобів задоволення особистих і соціальних потреб. Вони формуються у процесі освоєння особистістю соціального досвіду і відображаються в її цілях, переконаннях, ідеалах та інтересах. Крізь призму викладеного цілком правомірно стверджувати, що ціннісні орієнтації майбутнього вчителя початкової школи – це такі стратегічні цілі його діяльності й світоглядні орієнтири, які впливають на зміст і спрямованість його потреб, мотивів та інтересів. При цьому під педагогічною спрямованістю слід розуміти стійку мотивацію й інтерес до педагогічної професії, прагнення працювати вчителем. Зауважимо, феномен педагогічної спрямованості вчені (Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Літовка та ін.) визначають як «систему особистісних якостей, які формують стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення особистості до педагогічної праці»; як «професійно значущу якість особистості вчителя, основним мотивом якого є спрямованість на розвиток особистості учня (гуманістичний мотив)»; як форму активності особистості; як усвідомлення цілей і завдань професійної діяльності.

На думку науковців (Р. Хмелюк, З. Курлянд, Л. Нечаєва), професійно-педагогічна спрямованість характеризується: наявністю стійкого інтересу до педагогічної діяльності, потребою займатися нею, що виявляється у прагненні до професійного розвитку та вдосконалення; усвідомленням високої соціальної та особистісної значущості педагогічної творчості; професійною готовністю до педагогічної діяльності.

У контексті дослідження ми виходимо з того, що педагогічна діяльність має свою специфіку, пов'язану з особливостями педагогічного процесу, де від педагога вимагається не лише висока професійна компетентність, а й, передусім, високий рівень сформованості професійно-ціннісних ставлень до педагогічної діяльності та її учасників. Це своєю чергою потребує особливого ставлення до внутрішнього світу дітей, урахування їхніх інтересів, потреб і здібностей.

Відзначається, що своєрідною «аксіологічною пружиною», що надає активності усій ціннісно-смысловій сфері особистості майбутнього вчителя, є гуманістичні ціннісні орієнтації – «альфа і омега розуміння сутності людини, образу людського в людині, яка відбиває змістову наповненість її внутрішнього світу, світоглядних переконань, наявність духовних цінностей, життєстверджувальних ідеалів» [2, с. 28]. Тому домінантою аксіологічного педагогічного мислення є гуманістична ціннісна орієнтація.

Ми погоджуємося з науковими узагальненнями В. М'ясищева щодо залежності світосприйняття людини від її ставлень до різних аспектів навколишньої дійсності А відтак, вважаємо доцільним припустити, що розвиток ціннісного ставлення майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності та її суб'єктів стане рушійною силою процесу формування їхньої професійної позиції, який сприйматиметься студентами

як особистісний план професійного розвитку, що забезпечить результативність їхнього навчання, виховання, фахової підготовки та сформованість професійної позиції як однієї з цілей цієї підготовки.

Окрім ціннісних орієнтацій, важливим компонентом ціннісно-сислової сфери майбутніх учителів початкової школи є система особистісних смислів. Термін «особистісний смисл» у психології трактується як усвідомлення людиною важливості певних об'єктів та явищ дійсності, що визначається їх роллю і місцем у житті й діяльності. Особистісний смисл є усвідомленою, важливою для особистості сукупністю знань про дії й вчинки людей, соціальні норми, ролі, цінності й ідеали. Дефініція особистісного смислу, за О. Асмоловим, є індивідуалізованим відображенням дійсності, що виражає ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортаються її діяльність і спілкування. При цьому в основі особистісного смислу лежить соціальна позиція людини, яка нерозривно пов'язана з її життєвою позицією, під якою розуміється «...вироблений особистістю за певних умов спосіб свого суспільного життя, місця в професії, спосіб самовираження. На відміну від суб'єктивних стосунків (смислу, картини і навіть концепції життя), життєва позиція – сукупність реалізованих життєвих відносин, цінностей, ідеалів і знайдений характер їх реалізації, який і визначає подальший хід життя». Відзначимо, студент у процесі навчання, з одного боку, є суб'єктом діяльності (носії діяльності), а з іншого – суб'єктом ставлень (розпорядник діяльності) (Б. Ананьєв) [4]. При цьому саме його активність у діалогічній взаємодії з іншими суб'єктами навчання, як слушно наголошує Г. Семенова, є передумовою виникнення в його структурах *суб'єктивних* позицій і нових особистісних сенсів. Отже, крізь призму викладеного в контексті порушеної проблеми цілком правомірно стверджувати, що ціннісно-сислове ставлення до педагогічної професії є компонентом структурної ієрархії сенсу життя і як компонент впливає на всю структуру загалом і, своєю чергою, зазнає її впливу, що багато в чому залежить і від того, яке місце займає професійна діяльність у структурі смисложиттєвих орієнтацій студентів.

Список використаних джерел

1. Психология личности. Хрестоматия. Самара: Бахрам-М, 2008. Т.1. 512с.; Т.2. 544с.
2. Гуревич П. С. Новая онтология человека // Философия и культура. 2016. № 6 (102). С. 781-784.
3. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2009. 512с.
4. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе. М.: Школьная пресса, 2000. 416 с.
5. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанти громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 21–25.